

De la Ignat la Ziua de Crăciun în satul tradițional din nordul Transilvaniei.

Janeta Ciocan

Cuvinte cheie: praznic, naștere, porc, Ignat, colac, masă, Crăciun

Rezumat: Autorul face o trecere în revistă a celor mai importante momente din satul tradițional în perioada 20 – 25 decembrie. Se încearcă o explicare a izvorului obiceiurilor practicate cu sfințenie și în zilele noastre. Deși, azi, toate aceste momente sunt considerate a aparține creștinismului multe își au originea în perioade mult anterioare.

Două sunt praznice împăratești de primă mână între sărbătorile creștinilor: Crăciunul și Paștile. Atât în pregătirile pentru întâmpinarea lor, cât și pe parcursul zilelor dedicate sărbătorilor, oricât ar dori unii să o ascundă, descoperim rituri ce își au originea în perioada precreștină. În cele ce urmează vom încerca să descifrăm ceea ce aparține perioadelor ce au premers creștinismul și de ce tocmai în această perioadă a anului, biserica primară a hotărât să așeze sărbătoarea Nașterii Domnului Iisus Cristos.

În primul rând trebuie să subliniem faptul că în momentul nașterii creștinismului, în această perioadă a anului, în întreg imperiul roman, aveau loc trei mari sărbători dedicate soarelui. Saturnaliile în perioada 17-23 decembrie, sărbătoarea zeului Mithra în 25 decembrie socotită a fi ”ziua de naștere a necuceritului Soare” și cu siguranță acesta a fost motivul așezării sărbătorii Nașterii Domnului în 25 decembrie. Nu întâmplător prooprocii l-au numit „soarele dreptății” (Maleahi IV,2), iar troparul sărbătorii spune: **Nașterea Ta, Hristoase, Dumnezeul nostru, răsărit-a lumii Lumina cunoștinței; că întru dânsa cei ce slujeau stelelor, de la stea s-au învățat să se închine Ție, Soarelui dreptatii, și să Te cunoască pe Tine, Răsăritul cel de sus, Doamne, slavă Ție.** Cea de a treia sărbătoare era dedicată lui Ianus cel cu două fețe, una privind înainte și cealaltă înapoi, se petrecea în perioada imediat următoare lui 25 decembrie.

În Imperiul Roman, Saturnaliile (17-23 decembrie) făceau parte dintre cele mai așteptate și iubite evenimente, iar noua sărbătoare nu a putut șterge din mentalul colectiv unele practici, ca urmare le-a adoptat. În primul rând sărbătoarea antică începea cu sacrificarea unei scoafe pe altarul din templu și cu servicii religioase. Întreagă această primă zi aparținea zeului fiind interzisă orice formă de muncă. Din cea de a doua zi, fiecare familie tăia un porc și până la sfârșitul sărbătorii organizau sau participau la petreceri cu membrii familiei și prieteni. În ultima zi, 23 decembrie se ofereau cadouri care, pentru a nu încălca regulile

sărbătorii, erau daruri simple: lumânări ori păpuși din aluat sau lut. Ceea ce oamenii vremii iubeau cel mai mult la această sărbătoare era egalitatea, ștergerea oricărei diferențe sociale pe toată perioada sărbătorii. Sclavii puteau sta la masă cu stăpânii, puteau dormi în paturile acestora, se puteau îmbrăca cu hainele lor etc..

Din antica sărbătoare satul tradițional românesc a păstrat obiceiul sacrificării porcului fără de care, practic, nici azi nu se concepe a sărbătorii Crăciunul. În orice zonă te afli și se spune: ”Ce Crăciun îi fără tăiat porcu?”; ”Nu-i Ignat, nu-i Crăciun” etc..

Sacrificiul animalului a fost stabilit pe 20 decembrie, zi cunoscută azi ca Ignatul porcilor, iar biserica îl sărbătorește pe Sfântul Ignatie Teoforul. Etnologul Ion Ghinoiu consideră porcul un substitut al spiritului grâului.¹ Comparația între porc și grâu se datorează prolificității (gestația porcului durând trei luni, trei săptămâni și trei zile) cu mai mult de zece purcei la o fătare. De aceea, în cele mai multe zone, cu o zi înainte de Ignat se fierbe grâu pe care capul familiei l-a stropit cu aghiazmă și, obligatoriu, toți membrii familiei consumă din el. Resturile sunt date a doua zi la păsări.

Toate credințele și gesturile celor care participă la sacrificiu au rol important și orice greșală poate duce la alterarea gustului cărnii. Astfel sunt îndepărtate, din preajma porcului, persoanelor mloase altfel porcul simte mila și moare greu.² Se caută cel mai priceput om care practic poate omorî porcul dintr-o singură înțepătură. Gesturile rituale după tăiere, semnul crucii făcut pe, frunte, pe ceafă, pe spate au practic aceeași credință că preparatele din carnea respectivă vor avea gust bun. Păstrarea unor preparate cum ar fi grăsimea porcului negru și folosirea mai apoi pentru descântece și farmece, dar și în medicina populară. Această grăsime sfințită în ziua de Sfântul Ioan ușurează durerile reumatice.³ Tot pentru tratarea unor boli se folosea și sângele uscat cu care pe parcursul anului se afumă copiii răciți.

Pentru femei Ignatul era o zi de interdicție de muncă în sensul că nu mai aveau voie să toarcă sau să țeasă până după Crăciun. Pentru orice altă muncă era nevoie să fie însemnată cu sângele porcului în frunte, însemn care se făcea și copiilor pentru sănătate.

Trecând de ziua tăierii porcului, sigur că față de obiceiurile saturnaliilor, în zilele noastre, ospețele nu mai au loc încă ne aflăm în post, dar a rămas obligatorie masa de pomană a porcului și daruri în produse din carnea porcului. Sărbătoarea cea mare se apropie și totul trebuie împlinit „după datină”. Să nu uităm că o perioadă lungă de timp, Anul Nou nu era o sărbătoare separată de cea a Crăciunului și pentru aceasta spațiul trebuia curățat, atât de murdăria fizică cât și de spiritele rele. Pentru aceasta femeile se ocupau de curățenia casei, a hainelor, bărbații de cea a gospodăriei, iar alungarea spiritelor rele cădeau în grija colindătorilor, mai precis

¹ Ion Ghinoiu, *Comoara Satelor*, Editura Academiei Române, 2005, București, p. 205

² Culegător: Janeta Ciocan; informator: Marta Ivan, 86 de ani în 1984, satul Mocira, zona etnografică Țara Chioarului, județul Maramureș.

³ Culegător: Janeta Ciocan; Ioan Macarie, 89 de ani în 1980, satul Cicârlău – zona etnografică Țara Chioarului, județul Maramureș.

a celor care însoțeau ceata de colindat și scoteau zgomote cu diferite instrumente pentru a le speria. Nici un colțișor al casei sau a curții nu era trecut cu vederea. Hrana necesară pentru animale, pentru toată perioada sărbătorilor, era adusă și depozitată în șura ca nu cumva să trebuiască să o faci în zilele de interdicție a lucrului.

Tot în aceste zile preocuparea tuturor gospodinelor erau bucatele care urmau să încarce mesele în ziua de Ajun și în ziua de Crăciun. Sigur că nu doar preparatele din carne erau cele care umpleau masa de Crăciun. La loc de cinste se aflau colacii, cocuții, covrigii, colacul feciorilor, pâinea și de aceea acestora li se acorda o atenție deosebită de la cernutul făinii, la frământat, dospit și copt. Aceste preparate erau mâncate nu numai de membrii familiei ci și de colindători, astfel talentul gazdei era apreciat sau nu. Colacul pregătit ca dar pentru feciori era, și încă mai este, făcut în toate casele cu fete mari care puteau fi scoase în horă și are, întodeauna, forma rotundă a soarelui. El reprezintă legătura sacră realizată între sufletul gazdelor și cel al colindătorilor. Pentru el conducătorul cetei avea o mulțămintă aparte și așa aminti aici mulțămintele din zona Codrului excelând în imaginație. Tot în zona Codrului, în satul Tămaia, avem menționat colacul pentru feciori uns cu miere: „trebuia musai să fie rotund, frumos împletit și dat cu miere să fie dulce”.⁴ În satul Fersig din Țara Chioarului, femeile împreună cu fete se întreceau în a crea colaci frumos ornamentați și gustoși pentru că ei erau adunați de feciori pentru ziua vergelului. Când se pornea dansul se aducea câte un colac pe masă și feciorii spuneau de la cine l-au primit. El era apreciat la început ca aspect și mai apoi ca gust.

Masa se aranja încă din Ziua de Ajun respectându-se anumite reguli. Aceste reguli sunt aproape identice în toate cele patru zone etnografice din cuprinsul județului Maramureș. Astfel pe masă se puneau, într-un colț, grăunțe de grâu și porumb, un smoc de paie peste care se puneau cea mai frumoasă față de masă și abia apoi se așezau bucatele: „din toate câte a dat Dumnezeu”. Pe lângă coptăturile descrise mai sus, în ziua de ajun, pe masă, nu se puneau decât bucate de post dar, era obligatoriu ca acestea să fie în număr de 12, tot atâtea câți apostoli a avut Isus. Legat de această masă trebuie să remarcăm că azi nici măcar în satele cele mai izolate nu se respectă cu strictețe folosirea bucatelor de post în această zi. De asemenea apar mâncăruri pe care nu le putem considera sub nici un motiv tradiționale cum ar fi preparatele din fructe de mare.

În ziua de Crăciun pe masă apăreau preparatele din carne de porc: cârnațul, slămina, friptura și cu siguranță „găluștele” (sarmalele) care erau făcute din păsat, carnea, o bucată zdravănă cu os, punându-se în oală să fiarbă o dată cu sarmalele.

Cu casa aranjată nu mai rămânea decât să aștepte colindătorii care nu au lipsit niciodată din nici o casă. Nu voi insista în prezentarea de față asupra perioadei de pregătire a cetelor de colindători. Voi aminti doar că primii care

⁴ Culegător: Janeta Ciocan, Informatoare: Bura Emilia, 56 ani în 2000, satul Tămaia - zona etnografică Codru.

pornesc cu colindul în dimineața zilei de Ajun sunt copiii, rolul lor fiind acela de a vesti venirea în lume a Mântuitorului: Sculați, sculați, boieri mari/ Sculați voi , români plugari,/ Că vă vin colindători/ și nu v-aduc nici un rău/ ci v-aduc pe Dumnezeu. PS Bartolomeu spunea despre acești copiii: „Din această clipă, copiii nu mai sunt simpli copiii ci au devenit teofori sau hristofori, adică „purtători de Dumnezeu” sau „purtători de Hristos”.⁵ Dacă Maica Domnului a fost scara de argint pe care S-a pogorât Domnul, colindătorii sunt alaiul împărătesc prin care Domnul intră în Ierusalimul satului. Sătenii nu mai sunt nici ei simpli țărani, ci devin „boieri”, dar nu în înțelesul de clasă socială, ci în acela de nobili sau cum se spune în Ardeal, domni. Împăratul nu poate fi primit decât domnește”.

Nu mă opresc mai mult asupra colindelor deși ele sunt, din punctul meu de vedere cea mai frumoasă parte a sărbătorii. Mă întreba mulți dacă, în această perioadă cu atâtea posibilități de informație rapidă, nu sunt în pericol obiceiurile noastre păstrate atâtea milenii putem spune. Mi-am exprimat convingerea că nu se vor pierde unul din exemplele pe care le-am dat fiind colindatul. De-a lungul timpului au fost mai muți care au încercat să-l interzică socotindu-l un obicei păgân ce aparține mai mult diavolului. Pastorul Andreas Matheus cere printr-un memoriu în 1780 să se interzică acest obicei al românilor care „din părinți și strămoși au obiceiul ca tinerii să colinde în noaptea de Crăciun, de la ceasul al treilea până la ziuă și trebuie să fie răsplătiți cu o vadră de vin și un colac”. El cere interzicerea colindelor românești și introducerea altora străine. Sigur că acest lucru nu s-a putut face, dar în 1783 se dă un ordin prin care colindatul e permis doar sub supravegherea a șapte bătrâni și asigurarea primarului că nu se va face scandal.⁶

Mai târziu, în 1848, autoritățile chiar interzic⁷ total colindatul în satele românilor, teama fiind mai mult de adunarea tinerilor și nu de eventualele beții. Cu toate acestea colindăm și azi. Atunci aceste interdicții au avut unele urmări cum ar fi:

- primarii se foloseau de interdicție înțelegându-se cu feciorii. Aceștia din urmă îi lucrau vara la câmp sau adunau fânul și el îi anunța în cazul în care veneau controale în perioada colindatului.
- de asemenea între două case se mergea în liniște, nu se făcea zgomot și de colindat se colinda numai în casă. Obiceiul a rămas chiar și după 1 decembrie 1918
- Unirea cu România când interdicția a fost ridicată.

În satul tradițional din secolul XIX fetele nu aveau voie să colinde. Ele erau socotite purtătoare de nenoroc, aducătoare de rele din cauza păcatului Evei. Acesta este motivul pentru care există superstiția că dacă prima persoană care intră în casă în zi de sărbătoare (ziua de Crăciun, Prima zi e Paște) este o femeie nu ai noroc. Abia la începutul secolului al XX-lea, preoții și dascălii au reușit, destul de greu, să

⁵ P.S. Bartolomeu Anania, Cuvânt înainte la volumul *Crăciunul în lumea satului românesc la sfârșitul secolului al XIX-lea*, p 5

⁶ După Ioan Toșa, *Crăciunul în lumea satului românesc la sfârșitul secolului al XIX-lea*, Editura Mediamira

Cluj Napoca, 2000, p 35

⁷ Ibidem

introducă fetele în cetele de colindători sau să creeze cete de fete. Acolo unde fetele formează ceata lor, și azi, ele pornesc la colindat doar după ce au început băieții pentru a nu fi primele care intră în casele oamenilor.

Pe de altă parte, dacă este să ne referim la brad, un obicei fără de care azi nu ne putem imagina Crăciunul știm că este o apariție târzie în această sărbătoare pentru toți creștinii. Părerile sunt împărțite dacă a apărut în Germania sau Lituania. Unii susțin originea lui în obiceiurile nordicilor care își împodobeau casele cu brad în această perioadă a anului. Alții susțin originea lui în lumea romană unde din nou în această perioadă se împodobeau casele cu ramuri verzi. În ce îi privește pe români, bradul a fost foarte greu acceptat pentru că în mentalul nostru bradul este legat foarte mult de moarte. (tăierea unui brad la moartea copilului, steagul din ramuri de brad la înmormântarea tinerilor nelumiți) Petre Ispirescu povestește foarte frumos cât de trist a fost când a văzut primul brad de Crăciun gândindu-se la necazul care a căzut pe capul acelor oameni.⁸ Nu mai văzuse brad împodobit decât la morți. Apoi s-a înverșunat împotriva acestui obicei exprimându-și în mai multe rânduri îngrijorarea că se vor abandona obiceiuri strămoșești în favoarea acestuia. Și iată că el a fost integrat între cele strămoșești îmbogățind obiceiurile locale.

În zona Codrului există un obiect confecționat din materiale diverse și care împodobește, și mai împodobește, casele de Crăciun cunoscut sub numele de brad. Credem că numele este mai nou, dar obiceiul se pierde în timp. De obicei acesta era confecționat din paie, boabe de fasole, floricele de porumb, scai cu nuci, vâsc cu nuci etc.⁹ În funcție de materialul din care sunt confecționați aceștia au formă circulară sau romboidală. Ambele forme se referă la un cult solar. Agățarea lui de grindă sau la ușă însemna aducerea astrului în casă și o dată cu el a norocului și prosperității.

Cu siguranță obiceiurile legate de sărbătoarea Crăciunului, felul în care oamenii se pregăteau pentru ea presupune încă multe alte lucruri. Aici am trecut în revistă doar pe cele pe care noi le-am socotit mai importante pentru zonele etnografice în care am realizat studiul.

BIBLIOGRAFIE

Iordan Datcu *Tradiții – Pomul de Crăciun*, în *România Literară* nr. 51-52/2002

Vasile Kernbach *Dicționar de mitologie generală*, București 1989, editura Științifică și Enciclopedică.

Ioan Toșa *Crăciunul în lumea satului românesc la sfârșitul secolului al XIX/lea*, Editura Mediamira, Cluj Napoca, 2000

⁸ După Iordan Datcu *Tradiții – Pomul de Crăciun*, în *România Literară* nr. 51-52/2002

⁹ Culegător Janeta Ciocan, informator Victoria Moga, Oarța de Sus, Țara Codrului, Maramureș, 2012.

Foto

**Brad trapezoidal din zona
etnografică CODRU**

Ziua de Ignat - tăiatul Porcului

Colaci și cocuți pentru colindători

